

ІСТОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ПОРІВНЯЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

УДК 373.5013.74

ЧЕРЕЗ ВИВЧЕННЯ ЗАРУБІЖНОЇ ПЕДАГОГІКИ ДО КРАЩОГО РОЗУМІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Артем Теодорович

У статті здійснено аналіз наукових праць, що стосуються діяльності видатного британського вченого М. Е. Седлера. На підставі думок його колега та послідовників зроблено висновки про роль і значення творчого доробку М. Седлера для розвитку методології порівняльної педагогіки. Автор окреслює перспективи подальших седлерознавчих досліджень в Україні.

Ключові слова: методологія М. Е. Седлера, зарубіжна педагогіка, порівняльно-педагогічні дослідження, історія, освіта Великобританії.

«Якою є практична цінність вивчення зарубіжних систем освіти?»

М. Седлер (1990)

Риторичне питання, винесене в епіграф, є назвою лекції видатного теоретика освіти Майкла Ернеста Седлера (*Michael Ernest Sadler*) (1861–1943), виголошеної ним на вчительській конференції у Гілфорді (Великобританія). Упродовж свого виступу науковець висловив думку, яка згодом стала для компаративістів знаковою: «Практичною цінністю вивчення ефективності зарубіжних систем освіти за правильного підходу та наукової коректності може стати краща підготовленість до вивчення й розуміння власної освіти» [13, с. 15].

З огляду на сучасні трансформаційні процеси у закордонній та українській освіті, проблема практичної значущості міжнародних педагогічних студій залишається актуальною для широкого загалу науковців. Підтвердженням слугує думка ректора Національного університету «Києво-Могилянська академія» С. Квіта: «Жодних кордонів в освіті, економіці, науці немає давно. Це ілюзія і самообман, якщо ми говоримо про якусь окрему українську систему освіти. Вона може існувати тоді, коли буде інтегрована в глобальну систему і стане конкурентоспроможною» [2, с. 46].

Маємо, однак, констатувати, що реформи, які відбуваються в українській освіті під впливом вимог міжнародних стандартів освіти (Болонський процес, Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти, тощо) шляхом скоростиглих адміністративних рішень (збільшення або зменшення тривалості навчання у середній школі, 12-бальне оцінювання тощо), викликають цілком слушні побоювання громадськості. Саме тому історики педагогіки, соціологи, компаративісти мають на порядку денному нелегке завдання сформулювати

серед своїх колег, а згодом і в усьому суспільстві стійкий інтерес до безперервної актуалізації знань у галузі світових педагогічних інновацій. Пропонований автором стислий огляд життя і діяльності М. Седлера наочно демонструє приклад поміркованості та послідовності у використанні зарубіжного педагогічного досвіду при обґрунтуванні необхідності та безпосередньому плануванні реформ у національній освіті.

Науковій діяльності М. Седлера, ролі його спадщини у розвитку методології досліджень зарубіжної педагогіки у зіставленні з національною освітою приділяли значну увагу фахівці з історії педагогіки країн англomовного світу.

Професор університету Уейн Стейт (Детройт, США) М. Ердман (*Marion Erdman*), розглядаючи думки М. Седлера щодо мети зарубіжно-педагогічних студій, слушно зауважує: «Називаючи дослідження такого характеру 'порівняльно-педагогічними', ми не маємо на увазі виявлення кращої чи ще кращої національної системи освіти» [9, с. 400].

Засновником другої фази еволюції порівняльно-педагогічних досліджень називає видатного британського освітянина інший американський педагог-міжнародник Дж. Береди (*George Bereday*). Послідовниками М. Седлера Дж. Береди називає педагогів-компаративістів Ф. Шнайдера (*Friedrich Schneider*) та Ф. Хількера (*Franz Hilker*) у Німеччині, А. Кендела (*Isaac Kandell*) та Р. Уліча (*Robert Ulich*) у США, Н. Генса (*Nicolas Hans*) та Дж. Лоурайса (*J. A. Lauwerijs*) у Великобританії, П. Роселло (*Pedro Rosseló*) у Швейцарії [4, с. 24].

Серед робіт, де здійснено загальний огляд життя та діяльності М. Седлера, подано бібліографію його публікацій, виділимо дослідження його співвітчизника Дж. Хігінсона (*James Higginson*). З опису документів особистого архіву М. Седлера, який подає автор, отримуємо, наприклад, картину повсякденної копії роботи видатного вченого: «Переді мною папка з архіву Седлера у Лідсі «Освіта США», – пише Дж. Хігінсон. – Вона містить низку машинописних промов та лекцій, конспекти матеріалів лондонської бібліотеки департаменту освіти, датовані рубежем XIX–XX століть, плани семінарів з освіти у США, особисту переписку, зокрема з У. Харрісом (*W. T. Harris*), Н. Батлером (*N. M. Butler*), Е. Брауном (*Elmer Brown*), А. Кенделом. Серед газетних вирізок – статті про вплив виступів професора на американську аудиторію, репортажі про серії його лекцій в університеті Манчестера, Колумбійському університеті (Нью-Йорк) тощо» [12, с. 3].

Керівник Центру міжнародних студій та педагогічної компаративістики Брістольського університету у Великобританії М. Кросслі (*Michael Crossley*) вважає М. Седлера піонером британської порівняльної педагогіки, який піддав сумніву гіпотезу фундатора міжнародних педагогічних досліджень Ж. Паризького (*Julienne de Paris*) про існування оптимального для всіх країн шляху освіти [7, с. 319].

Засновник Центру порівняльної педагогіки Чиказького університету імені Лойоли (США) Е. Епштейн (*Erwin Epstein*) проводить цікаві паралелі між ідеями М. Седлера та К. Д. Ушинського, називаючи цих науковців фундаторами якісно нового напрямку у методології порівняльно-педагогічних досліджень – «релятивізму». Так само, як і К. Ушинський у своїй праці «Про

народність у громадському вихованні», М. Седлер вважав запозичення закордонних педагогічних технологій безперспективними: «Ми не можемо споглядати іноземні педагогіки, як квітки у саду: зірвавши її з одного куща, сподіватись, що зможемо адаптувати її до нашого ґрунту. Вивчаючи зарубіжну педагогіку, нам слід пам'ятати, що ситуація поза межами школи значить більше, ніж у ній самій, вона керує та спрямовує життя у ній». Передбачаючи, що лише через вивчення досвіду інших країн ми маємо можливість зрозуміти природу власної системи освіти, М. Седлер пропонує оригінальну методику порівняльно-педагогічних досліджень: розуміючи недостатність педагогічного впливу національних інституцій, маємо докладати зусиль для «прихильного ставлення, розуміння» зарубіжної системи освіти [10, с. 3]. Прибічниками такого підходу до досліджень, який отримав назву «*Verstehen*» (німецькою – «розуміння»), професор Епстейн називає своїх колег В. Маллінсона (*Vernon Mallinson*), Е. Кінга (*E. J. King*) та В. Мейсманн (*Vendra Masemann*) [8, с. 382].

В одній із своїх праць всесвітньо відомий компаративіст М. Брей (*Mark Bray*) також спирається на думки, висловлені у класичній лекції М. Седлера, які «пояснюють не лише зв'язок досліджень зарубіжних систем освіти та національної педагогіки, а й порівняльної педагогіки та освіти дорослих» [5, с. 37].

Австралійський компаративіст Р. Коуен (*Robert Cowen*) [6, с. 6–7] та гонконгська дослідниця М. Мензон (*Maria Menzon*) називають компаративістику М. Седлера парадигматичною для історії розвитку галузі. Детально аналізуючи висновки М. Седлера, зроблені ним у своїй класичній гілфордській лекції, М. Мензон підсумовує: «Такі компаративістські дослідження мають чіткі одиниці порівняння – народи та суспільства, а також цілі – вивчення культурно-історичних цінностей та національного характеру» [13, с. 159].

Деякі відомості про значення спадщини М. Седлера для сучасної педагогіки знаходимо і у працях українських дослідників. Досліджуючи методологічні засади сучасної компаративістики, А. Василюк зі співавторами зазначає, що пріоритетними у впливі на педагогіку М. Седлер вважав соціально-економічні чинники, а завдання міжнародних педагогічних студій убачав у вивченні історико-філософської традиції кожної країни [1, с. 13]. «Піонером-компаративістом», «представником гуманістичної/ідеалістичної парадигми порівняльно-педагогічних досліджень» називає М. Седлера О. Локшина, розглядаючи здобутки двохсотлітнього розвитку галузі та її сучасні проблеми [3, с. 8].

Водночас в українській педагогічній літературі відсутня окрема праця, присвячена біографії та значенню науково-громадської діяльності М. Седлера. Аналогічно до епохи видатного науковця (друга половина ХІХ – перша половина ХХ століття) наразі спостерігаємо глобальні соціально-політичні трансформації, що неминуче спричинять інтерес до вивчення міжнародного досвіду і в галузі освіти. З огляду на це, вважаємо за доцільне продемонструвати вплив наукової діяльності видатного теоретика британської освіти на розвиток порівняльно-педагогічних досліджень, що дасть можливість окреслити перспективи подальших седлерознавчих студій в Україні.

Розмірковуючи про передумови творчості М. Седлера, Дж. Хітінсон справедливо відзначає вплив багатьох знакових історичних подій: Великої

французької революції, індустріалізації Англії та більшовицького перевороту у Росії. Слід також зазначити, що М. Седлер жив під час трьох воєн: Англо-Бурської, Першої та Другої світових, а також став свідком політичної трансформації своєї батьківщини, зародження таких міжнародних структур, як ООН, Співдружність націй у Великобританії тощо.

Спогади М. Седлера про своє дитинство (йому довелося проводити шкільні роки у трьох різних регіонах Англії) дають можливість стверджувати, що майбутній інтерес до соціології освіти зумовлювався також багаторічними спостереженнями юнака за відмінностями у традиціях педагогіки своєї вітчизни. Наукові підвалини майбутніх відкриттів М. Седлера закладали професори Т. Грін (*T. H. Green*), А. Тойнбі (*Arnold Toynbee*), Дж. Раскін (*John Ruskin*). Пригадуючи свої студентські роки в Оксфорді, М. Седлер зокрема писав: «Номінально лекції Раскіна присвячувались мистецтву. Насправді ж вони стосувались економічних та духовних проблем Англії. Він сам вважав і примушував нас вірити у те, що будь-який відчутний вплив педагогіки вимагає чіткої інфраструктури економіки суспільства у гармонії із його ідеалом» [11, с. 456].

Ретельно досліджуючи громадську діяльність свого дядька Майкла Томаса Седлера, – одного з ідеологів робітничого руху півночі Англії, – майбутній соціолог-педагог робить знаковий для своїх подальших наукових досліджень висновок: «Можна чітко бачити, наскільки церква вплинула на формування їхнього (робітників – А. Т.) мислення і рятувала від грубої матеріалістичної оцінки господарських цінностей. Релігійна традиція стає запорукою соціальної єдності, такою собі педагогічною матрицею суспільства» [11, с. 455].

Починаючи зі студентських років, М. Седлер займає активну громадську позицію – його обирають президентом університетської студентської спілки. Маючи після закінчення навчання багато пропозицій розпочати кар'єру політика, випускник університету надає перевагу посаді секретаря виїзної екзаменаційної комісії у своїй *alma mater*. Багато подорожуючи Англією, він виступає з лекціями у робітничих колективах. Збереглись програми та брошури лекцій, де науковець-початківець висловлює своє ставлення до «поглядів Руссо, Сен-Симона, Фур'є, Сміта, Оуена, Маркса та інших філософів на сучасне, минуле та майбутнє робітників» [12, с. 41].

Високою оцінкою визнання ефективності роботи молодого вченого було делегування М. Седлера у 1891 році до Філадельфії (США), де він узяв участь у роботі Національної конференції з питань розширення університетської мережі. Повернувшись на батьківщину, М. Седлер стає організатором конференції на споріднену тематику за участі широкого загалу представників науково-педагогічної громадськості Англії. За результатами цього форуму було створено урядову комісію (*Royal Commission under James (Lord) Bryce*), яка провела соціологічне дослідження щодо «встановлення мосту між середньою та вищою школами», анкетувавши фахівців не лише Великобританії, а й інших європейських країн, а також США. М. Седлер, який взяв активну участь у роботі комісії, встановив численні особисті контакти із зарубіжними колегами, що закономірно вплинуло на його подальші дослідження [11, с. 458].

Робота комісії, вивчення досвіду інших країн надихнули молодого

науковця на те, щоб переконати британських урядовців створити спеціальну дослідницьку структуру, що опікувалася б зарубіжними освітніми інноваціями. Як наслідок, у 1895 році було створено Кабінет спеціальних запитів та звітів (*The Office of Special Inquiries and Reports*), і М. Седлер став його першим директором. За часів його головування (1895–1903 рр.) під керівництвом ученого було зібрано одинадцять масивних томів, що містили інформацію й аналітичні матеріали щодо систем освіти британських домініонів, а також багатьох європейських держав та США.

Підкреслюючи наявність високої мотивації розбудови систем освіти найбільшими державами, М. Седлер в одному із звітів зазначав: «Ніколи раніше у всесвітній історії не спостерігався такий ренесанс значущості народної просвіти, який бачимо сьогодні повсюди: у Франції, Німеччині, Скандинавії, Голландії та Бельгії, Австрії, Угорщині, Італії та Швейцарії. Ми помічаємо його у Росії. Японія охоплена ним. Він є у багатьох частинах Британської імперії, особливо у Канаді. А деякі регіони США демонструють найбухливіший у світі просвітницький рух» [11, с. 459].

Дж. Хіггінсон зазначає, що IX–XI томи звітів Кабінету містять «грунтовне зіставлення» педагогічних явищ різних країн. У IX томі, присвяченому Німеччині, М. Седлер робить спробу порівняти систему освіти цієї країни із французькою, британською та американською. Про достовірність цих досліджень свідчить той факт, що у 1971–1986 рр. професор Гамбурзького університету (ФРН) Дж. Сіслан (*Jack Sislan*) вів окремий семінар «Порівняльні дослідження освіти Франції та Німеччини за авторством М. Седлера», а також виступав із седлерознавчими лекціями в університетах Північної Америки та Африки [11, с. 460].

Десятий та одинадцятий томи матеріалів Кабінету спеціальних запитів та звітів присвячені США. У них, крім публікацій американських освітян, міститься праця М. Седлера «Контраст між американськими та німецькими педагогічними ідеалами». Про невгасний інтерес науковця до підвищення ефективності тогочасного зв'язку освіти та суспільства у всьому світі свідчать матеріали переписки М. Седлера із канцлером (ректором) Колумбійського університету (Нью-Йорк, США) Е. Брауном, виданої у 1931 році під назвою «Єдиною трагедією є нездатність вироблення самооцінки» [12, с. 51].

Досвід, набутий М. Седлером під час роботи у Кабінеті, став йому в нагоді у подальшій викладацькій та консультативній діяльності (його тодішній студент в університеті Манчестера А. Кендел робив під керівництвом професора свої перші наукові дослідження). Одним із напрямків досліджень ученого було вивчення роботи «шкіл продовженого дня» (*continuation schools*). Відвідавши кілька закладів освіти, що діяли за методикою німецького педагога-новатора Г. Кершенштайнера (*Georg Kerschensteiner*), М. Седлер видав у 1907 році книгу «Школи продовженого дня в Англії та інших країнах».

Іншою тематикою досліджень М. Седлера стало морально-етичне виховання. У 1908 році за його редакцією побачили світ два томи «Навчання етики у школах» (*Moral Instruction and Training in Schools*), де у 33-х розділах подаються відомості про відповідні педагогічні практики у різних країнах світу. Дж. Хіггінсон підкреслює, що головним лейтмотивом цих робіт є тісний

взаємозв'язок між морально-етичним вихованням у школі, а також релігійними та демократичними цінностями різних спільнот [11, с. 461].

У передвоєнні роки й на початку I Світової війни, перебуваючи на посаді віце-канцлера (проректора) університету у промисловому центрі півночі Англії місті Лідс, М. Седлер продовжує багато подорожувати та публікуватися. Тематика його робіт цього періоду надзвичайно різноманітна: від студій соціального статусу вищої освіти до зв'язку мистецтва із науковими технологіями [12, с. 55–67].

Важливим для рефлексії науковця щодо майбутнього народної освіти у регіонах з різними економічними можливостями стало призначення його головою урядової комісії Великобританії для інспектування Калькуттського університету (сучасна Індія). Характеризуючи завдання комісії, лорд Чемберлен наголошував: «Намісник короля поінформував мене, що вони сподіваються на розв'язання нагальних політичних проблем в Індії за допомогою розв'язання проблем з освітою» [11, с. 461].

Результатом роботи комісії став опублікований у 1919 році багатотомний звіт, де міститься глибокий аналіз суспільних процесів Індії, а також план дій для модернізації вищої школи в цій країні. Напередодні оприлюднення звіту М. Седлер виступив перед сенатом університету м. Бомбей із аналізом розвитку педагогіки Індії та Британії в цілому, попереджаючи про небезпеку надання освіти індійській молоді без гарантій на її працевлаштування: «Висловлюю сумнів щодо корисності європейської моделі для умов Індії. Якщо ви хочете мати соціальний динамізм, сучасна традиційна середня освіта стане таким динамізмом. Це – каталізатор, який рухатиме маси. Але ніхто не може передбачити результатів цього руху». Високою оцінкою консультаційної місії в Індії стало присвоєння М. Седлеру лицарського ордену Британської імперії [12, с. 161].

Невдовзі після повернення з Індії (там 60-річний учений перебував 18 місяців) М. Седлер обійняв посаду професора Оксфордського університету, що надало йому ще більших можливостей для наукових досліджень. У 1930 році, втретє відвідавши США, М. Седлер виступає перед освітянами Пенсільванії з доповіддю «Рефлексії англійця щодо світового значення освіти у США», а також із циклом лекцій про шкільну освіту перед студентами Колумбійського університету (Нью-Йорк). На думку Дж. Хігінсона, лекції цього циклу – «Прогрес та побічні ефекти розвитку освіти», «Молодість та педагогічне тестування», «Ліберальна педагогіка» – підсумовують досвід та філософію освіти М. Седлера, «кристалізують його власні переконання» [11, с. 462].

Наприкінці 30-х років XX століття видатний освітянин не міг залишатися байдужим до загрози II Світової війни. Спираючись на свої багаторічні дослідження німецького менталітету, особисті зустрічі з представниками наукової громадськості, політиками третього рейху, М. Седлер так оцінював потенціал великої європейської нації: «Німці, маючи тенденцію до надзвичайної енергійності у виконанні завдань, за часів нацизму вдалися до крайнощів у прагненні до таких цілей, які за умов помірності та обережності мали стати прогресивними: 1) систематичне фізичне виховання для всієї молоді; 2) заохочення діяльності шкіл-інтернатів; 3) заохочення впливу на емоційну сторону навчання за допомогою мистецтва та участі у громадському

житті, сприяння розвитку ранньої соціалізації та запобігання психологічній нестійкості; 4) об'єднання Європи в економічному та політичному житті; 5) планування в економіці та громадській діяльності за умов максимального обмеження особистих потреб» [12, с. 176].

Останні роки життя видатний педагог присвятив справі, розпочатій ще його рідним батьком: дослідженню історії британської педагогіки. За свідченням Дж. Хіггінсона, висновки, зроблені в останній великій монографії М. Седлера, є актуальними як для британських, так і багатьох інших європейських освітян і сьогодні [11, с. 467]. Таким чином, маємо наочний доказ дієвості методології педагогічних досліджень видатного вченого, проголошеної ним у Гілфорді на порозі ХХ століття: інтенсивне вивчення зарубіжної педагогіки стає плідним для виявлення переваг та недоліків національної освіти. Маємо пам'ятати думки М. Седлера, які стали класичними для усіх освітян: «Якщо ми ретельно та з ентузіазмом вивчаємо зарубіжні системи освіти – ретельність та ентузіазм є однаково необхідними для цього – маємо надію, що результат дозволить нам цінувати, як ми не цінували ніколи раніше позитивні сторони нашого внутрішнього життя, і разом з тим визнати, як багато речей (у наших системах освіти – ремарка М. Брея) вимагають негайної та ґрунтовної реформи» [5, с. 38].

Отже, практична цінність теоретичних припущень видатного британського педагога підтверджується значною увагою до вивчення його спадщини як із боку співвітчизників, так і закордонних колег у ХХ – на початку ХХІ століття. Незважаючи на те, що у науковому доробку М. Седлера ми не знаходимо жодних теоретичних уточнень щодо предмета та поняттєвого апарату компаративістики як окремої педагогічної науки, його узагальнення та висновки щодо цілей та змісту вивчення міжнародного досвіду в галузі освіти значно вплинули на розвиток методологічних засад порівняльно-педагогічних досліджень і є цілком актуальними для відповідних студій сьогодні.

Пропонуємо перелік перспективних, на нашу думку, тем майбутніх седлерознавчих досліджень:

- порівняльний аналіз поглядів К. Ушинського та М. Седлера;
- М. Седлер та А. Кендел: учитель і учень;
- внесок М. Седлера у розвиток сучасної університетської освіти Англії та всього світу;
- використання проблемного методу у зарубіжно-педагогічних студіях М. Седлера;
- потенціал використання методології М. Седлера для вивчення української національної педагогіки.

Список використаних джерел:

1. Василюк А. Нариси з порівняльної педагогіки / А. Василюк, К. Корсак, Н. Яковець. – Ніжин : Ред.-видав. відділ НДПУ, 2002. – 119 с.
2. Герасимчук В. Іспит на автономію / Вікторія Герасимчук // Український тиждень. – № 37(150) 10-16.09.2010. – С. 46-47.
3. Локишина О. Порівняльна педагогіка: здобутки двохстлітнього розвитку та сучасні проблеми / Олена Локишина // Порівняльно-педагогічні студії. – 2010. – № 3/4. – С. 6-15.
4. Bereday G. Z. F. *Comparative Method in Education* / George Z. F. Bereday. – N.Y. : Holt, Rinehart and Winston, 1964. – 302 p.

5. Bray M. *Actors and Purposes in Comparative Education* / M. Bray, B. Adamson, M. Mason (eds.). – *Comparative Education Research: Approaches and Methods*. – Hong Kong : Comparative Education Research Centre, The University of Hong Kong & Dordrecht: Springer, 2007. – P. 15–38.
 6. Cowen R. *Paradigms, Politics and Trivial Pursuits: A Note on Comparative Education* / Robert Cowen. – *Institute of Education, University of London*, 2003. Неопублікований рукопис. – 77 p.
 7. Crossley M. *Bridging Cultures and Traditions for Educational and International Development: Comparative Research, Dialogue and Difference* / Michael Crossley // *International Review of Education* No. 54, 2008. – P. 319–336.
 8. Epstein E. H. *Setting the Normative Boundaries: Crucial Epistemological Benchmarks in Comparative Education* / Erwin H. Epstein // *Comparative Education Review*. Vol. 44, No. 4, November 2008. – P. 373–386.
 9. Erdman M. *Comparative Education: Professional Grapenuts?* / Marion Erdman // *Educational Leadership. Association for Supervision and Curriculum Development*. – 1959. – P. 398–460.
 10. Hans N. A. *Comparative Education: A Study of Educational Factors and Traditions (2nd ed.)* / Nicolas A. Hans. – London : Routledge & K. Paul, 1950. – 121 p.
 11. Higginson J. H. *Michael Ernest Sadler (1861–1943)* / James H. Higginson // *PROSPECTS: the quarterly review of comparative education*. – Paris, UNESCO: International Bureau of Education, vol. 24, no. 3/4, 1994. – P. 455–469.
 12. *Leeds University Library. Papers of Michael Sadler and Related Material*. – 206 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до каталогу : www.leeds.ac.uk/library/spcoll/handlists/115MS1314Sadler.pdf
 13. Manzon M. *Comparative Education: The Construction of a Field* / Maria Manzon // *A thesis submitted in partial fulfilment of the requirements for the Degree of Doctor of Philosophy at The University of Hong Kong in March 2009*. – 311 p.
-
-